

IN DRENTS GRONINGEN

VERSLAG CRISTELLA WEEKEND NOORDLAREN 16 – 18 APRIL 2010

Roeland Enzlin¹ en Bernhard de Vries²

Met bijdrage van Marian Jagers

¹ Schoolstraat 23, 9451 BE Rolde (enz@kpnplanet.nl)

² Roerdomplaan 222, 7905 EL Hoozeveene

Enzlin, R. & de Vries, B. 2011. In Drents Groningen. Coolia 54(2): 59–67.

The Aphyllophorales study group “Cristella” met over the weekend of 16 – 18 April 2010 in the National Landscape Drentsche Aa, a historic agricultural and lowland stream valley. An impression of this weekend is given and of some of the highlights found. Despite the drought about 160 species have been recognised. A description and photograph is given of *Godronia uberiformis*, growing on Blackcurrant (*Ribes nigrum*) in wet alder forest.

Wie vanaf de A28 afslag Vries via oost naar noord gaat komt door Westlaren, Zuidlaren, Midlaren en Noordlaren. Welke plaats hoort niet in dit rijtje thuis? Geen mens zal geloven dat het Noordlaren is; toch is dat de enige die in Groningen ligt. Als je via de zandige Duinweg naar het Nivonhuis “De Hondsrug” rijdt, zou je zweren dat het Drenthe is en toch . . . u weet het antwoord. Ik denk dat het ooit door de Groningers op gewelddadige wijze op de Drenten veroverd is. In het Noordlaarderbos staan de kogelwerpers (*Sphaerobolus*) nog richting de zuidgrens...

Het Nivonhuis staat er prachtig in de rand van het bos en de ruimtes zijn meer dan geschikt voor de 19 schimmelkijkers. Ieder vond dus in een mum van tijd in de zaal een plekje voor de microscoop; voor de verdeling van de slaapkamers was al gezorgd. De accommodatie wordt gerund door vrijwilligers en dat gaat prima (heerlijk dat eig’nwize toeltje). De uitstekende driegangemaaltijden werden ter plekke bereid door dezelfde vrijwilligers. Bij de broodmaaltijden hebben we iemand gemist; ja, het ging wel goed hoor, maar waar was Johan toch? Trouwens, het afwassen ging nu ook anders dan anders; meer “gauw, gauw anders komen m’n schimmeltjes niet af”.

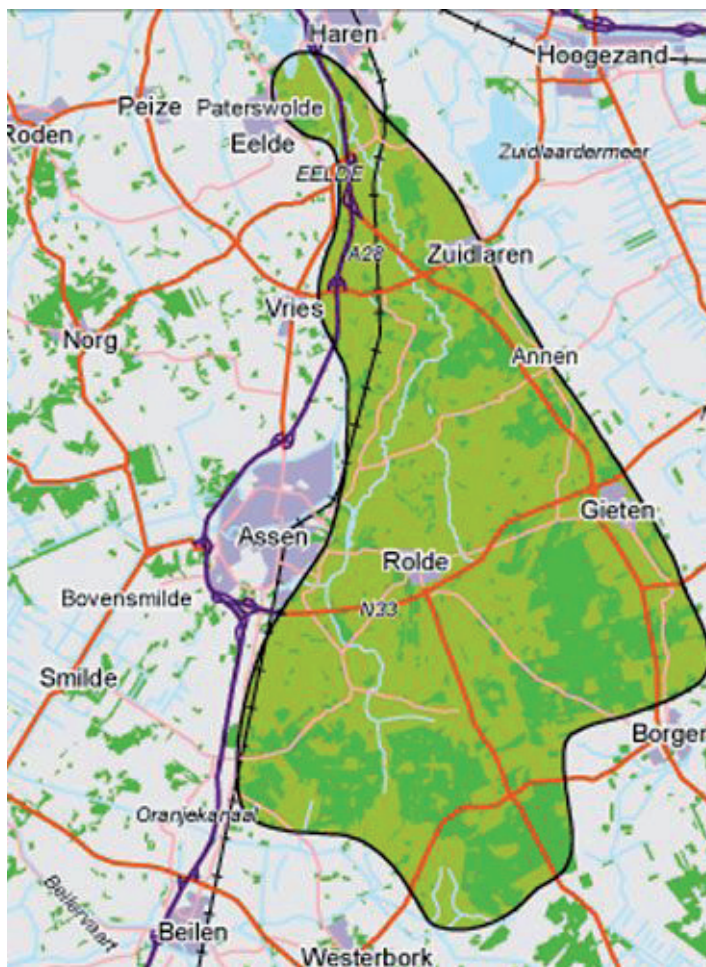
Het enige probleem van het weekend, droogte, dat eigenlijk elk voorjaar speelt, deed ons niet. Het was fijn om zonder paraplu te lopen maar ook is elke droge periode automatisch een forse rem op onze ongebreidelde verzamelzucht. Alleen mensen die diepgravend onderzoek deden op mogelijk vochtige plekjes vonden meer dan hun, altijd te krappe, doosjes aan konden. De overigen hadden dus enige tijd over voor de afwas en “socio-talking”.

Nationaal Landschap Drentsche Aa

Het programma was, zacht gezegd, ambitieus. Het doel was gegevens te verzamelen in het Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa, maar dit strekt zich globaal uit van Westerbork tot Haren en van Assen tot Borger (Figuur 1). De verzamelde gegevens worden ook gebruikt voor de Drentse kartering (Arnolds & Enzlin 2006).

Het Drentsche Aa-gebied bestaat uit een kleinschalig landschap met afwisselend akkers, essen, houtwallen, weiden, (natte) hooilanden, heidevelden en bossen in allerlei soorten, maten

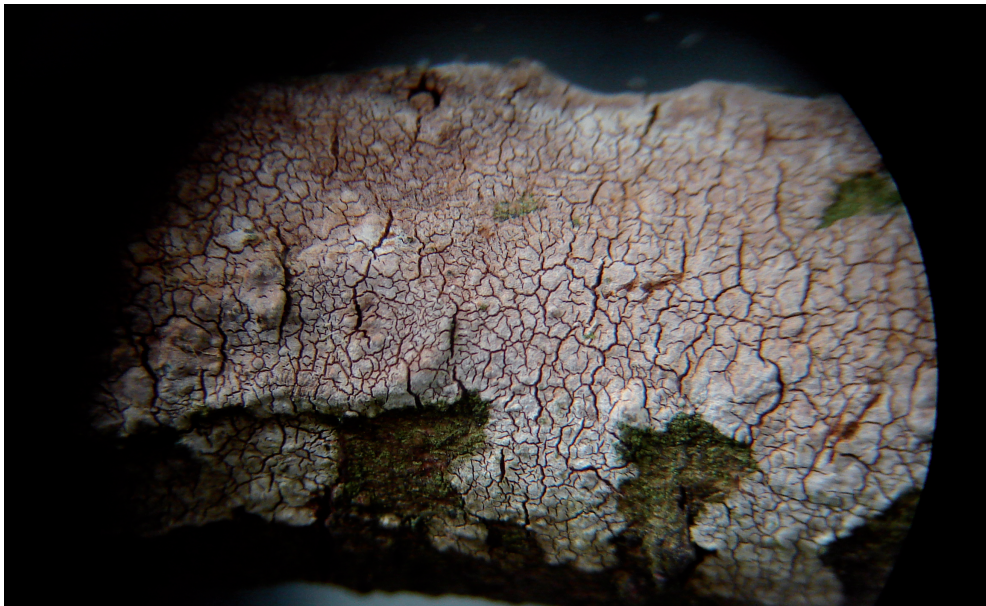
Figuur 1. Nationaal beek- en esdorpenlandschap Drentsche Aa (Bron: www.nationalelandschappen.nl).

en leeftijden. De vele kleine beekloopjes (Aa's, Loopjes en Diepjes) doorsnijden dit oude cultuurlandschap en vormen de centrale as van het Nationaal Landschap. De meeste bossen zijn echter minder oud. Vaak zijn ze aangelegd in de 20-er en 30-er jaren op de uitgestrekte heidevelden op zandgronden om verstuuving tegen te gaan. Daarnaast zijn er in de 90-er jaren en de eerste jaren van deze eeuw op diverse plaatsen nieuwe bossen aangeplant. Deels als particulier, maar opengesteld (subsidies!) recreatiegebied (loof- en gemengd bos), deels met alternatief landbouwgewas (veelal sparrenbos – ook met subsidies). Er zijn weinig oude bossen. Vaak gaat het om kleine stukjes op voor landbouw ongeschikte bodem, bijv. door potklei of keileem die aan het oppervlak komt of te natte omstandigheden. Voor ons zijn met name die stukjes interessant.

Noordlaarderbos

Het Noordlaarderbos is eind 19^e eeuw als productiebos op zand aangeplant. Het kent een grote variatie aan zowel loof- als naaldboomsoorten. Sinds enige jaren is Natuurmonumenten bezig met een omvormingsbeleid op weg naar een gevarieerder en meer natuurlijk bos. Daarvoor zijn onder andere enkele percelen naalddhout “opgeruimd”. Gelukkig is het beleid niet gericht op al het naalddhout verwijderen.

Op vrijdag stapten we direct vanuit ons verblijf het Noordlaarderbos in om te ontdekken wat wel en wat niet gevonden zou kunnen worden. Gewone paddenstoelen waren er eigenlijk niet, maar als je even door zocht dan viel het aantal overige soorten best wel mee. Gewoonlijk vind je bijvoorbeeld de Dennenharszwam (*Phlebiopsis gigantea*) omstreeks eind oktober tot november, maar nu bleek die ook midden april tot de mogelijkheden te behoren. Als je schorszwammen met de loop nauwkeurig bekijkt, vind je daarin soms hele

Figuur 2. Ruwe borstelzwam (*Hymenochaete corrugata*). (Foto: Anneke van der Putte)

kleine zwarte puntjes. Als je die thuis bij 400x bekijkt, blijkt het soms Deelsporig stekelbolletje (*Trichosphaerella decipiens*) te zijn. Bijzondere soorten waren: Stompharig harskorstje (*Hyphoderma obtusifforme*), Blozend harskorstje (*Hyphoderma roseocreum*), Wimpertandjeszwam (*Hyphodontia subalutacea*) en Grijze viltmollisia (*Mollisia fusca*). Het totaal kwam op 61 soorten.

Burgvallen en Gasterse Holt

Van de zaterdag verwachtten we, gezien de terreinkeuzes, hoogtepunten en dat werden het ook. In een omgeving met fraaie voorjaarsflora gaat er in je hoofd een knop om en kan er eigenlijk niets meer fout gaan. Als er dan ook nog allerlei vage schimmeligheiden te vinden zijn, dan jagen geluksgevoel en jachtinstinct ons tot ongekende hoogten.

Een groep ging naar de Burgvallen, een kleinschalige serie vochtige hooilandjes met boswallen bij Anloo. De boswallen zelf bestonden vooral uit elzen. Aan de randen van de Burgvallen vind je wilgenbroekstruweel. In de ondergroei was Zwarte bes aanwezig en een rijkbloeiende kruidlaag van o.a. Bosanemoon, Speenkruid, Muskuskruid en Goudveil. Daar vonden we o. a. de Anemonenbekerzwam (*Dumontinia tuberosa*), de Bleke stekelkorstzwam (*Mycoacia aurea*), Roze prachtkorstzwam (*Corticium roseum*) en Ruwe borstelzwam (*Hymenochaete corrugata*); nieuwe vindplaats van deze zeer

Figuur 3. Roze prachtkorstzwam (*Corticium roseum*). (Foto: Anneke van der Putte)

Figuur 4. Rozetkussentjeszwam (*Hypocreopsis lichenoides*). (Foto: Roeland Enzlin)

zeldzame soort. Een afbeelding van deze vondst is ook te vinden op <http://www.verspreidingsatlas.nl/334020>. Op oude takken van Zwarte bes half in het kwelwater gelegen werd door Marian Jagers gezocht naar *Godronia uberiformis*. Hoe het haar verging? Zie daarvoor de bijdrage van Marian Jagers hierna. Het totaal kwam op 54 soorten.

Een andere groep ging naar het Gasterse Holt, een vochtig bosje op potklei zuidoostelijk van Gasteren met wederom fraaie voorjaarssoorten in de kruidlaag. Vrijwel het hele bosje werd uitgekamd met als bijzondere vondsten o.a. Kleefspoorvliesje (*Athelopsis glaucina*), Ruwe borstelzwam (*Hymenochaete corrugata*, hier al lang van bekend), Langsporige waaszwam (*Tulasnella calospora*) en een harskorstje die alleen nog maar een voorlopige naam heeft *Hyphoderma* “Hentic 9312”. Ook hier is nog gezocht naar *Godronia uberiformis* én gevonden. Het totaal kwam hier op 57 soorten.

Eexterveld

‘s Middags zijn we naar het Eexterveld getogen om te zien of er tussen de schrale, beweide terreinen iets te vinden was. Het zijn grote gebieden met slechts hier en daar iets bossigs. We hadden nog de bloemenzee van de morgen in ons hoofd en keken nu tegen de woeste koppen van de loslopende Schotse Hooglanders aan. Gezien hun gedrag zagen wij er waarschijnlijk nog woester uit.

Het klapstuk was voor de meeste mensen wel de Rozetkussentjeszwam (*Hypocreopsis lichenoides*), een in heel Europa zeer zeldzame paddenstoel, maar al ruim 20 jaar uit het Westerholt bekend. Dit fraaie, maar lastig te betreden, natte bos leverde 18 soorten op en dat viel wel wat tegen.

Voor de Legelpoel en het Kienveen goldt dat de motivatie om nog intensief door te zoeken afnam met het aanschouwen van de door koeien verbaggerde bosjes en hier en daar werd al even een middagdutje gedaan. Toch rolden er nog wat lijstjes uit: Legelpoel met 19 soor-

Figuur 5. Op zoek naar gagelheden. (Foto: Roeland Enzlin)

ten (geen bijzonderheden) en Kienveen met 40 soorten waaronder het Behaard gaffelhaarbuisje (*Henningsomyces puber*, nieuw voor Drenthe) en het Russenknolkelkje (*Myriosclerotinia cur-reyana*, zeldzaam in Nederland, maar in Drenthe matig algemeen).

Siepelveen en Schipborg

De zondagmorgen bezochten we het Siepelveen bij Zeegse. De “siepels” die daar groeien zijn geen uien maar duizenden exemplaren Beenbreek (*Narthecium ossifragum*). Wij hebben daar niets van gezien want het was nog maar april. Overigens siepelt het venwater als een klein stroompje dwars door een veelgebruikt zandpad richting Drentse A. Het Siepelveen is ook bekend om zijn royale begroeiing met Gagel (*Myrica gale*). We hebben dus ons uiterste best gedaan (Figuur 5) om een paar gagel-bewonende soorten te vinden en niet vergeefs. Het Gagelmummiekelkje (*Ciboria acerina*) is door meerderen gevonden groeiend op overjarige gagel-katjes. Ook was het Gagelfranjekelkje (*Lachnum sulphurellum*) van de partij, groeiend op dode gagel-takjes.

Figuur 6a en b. Gagelmummiekelkje (*Ciboria acerina*) (Foto: Aldert Gutter). Viersporige asci van het Gagelmummiekelkje (*Ciboria acerina*). (Foto: Roeland Enzlin)

Figuur 7. Russenknolkelkje (*Myriosclerotinia curreyana*). (Foto: Anneke van der Putte)

Overigens vonden we ook nog de Witte dwergpegelzwam (*Mucronella calva*) groeiend op een eikentak en een Grauwroze dennenzwam (*Skeletocutis carneogrisea*). Het totaal in dat gebied kwam op 29 soorten.

's Zondagsmiddags kwam het sluitstuk bij Schipborg. Op enige meters afstand van het zandpad richting Zuidlaren ligt een moerassig bosje. Aanvankelijk moesten we vrezen voor laarzen gevuld met bagger maar het viel mee. Het bleken oude veenputten te zijn dichtgegroeid met veenmos en met aan weerszijde brede “legakkers” waarover je makkelijk kon lopen. Geleidelijk dunde de groep uit, we zijn er dus niet lang gebleven. Wel leverde het nog soorten op die we niet vaak zien: Beukenspinragschijfje (*Arachnopeziza aurata*) (ook bij Kienveen), het Russenknolkelkje (*Myriosclerotinia curreyana*), Rietviltmollisia (*Belonopsis retincola*) en *Sistotrema sernanderi* (een urnkorstzwam). Laatstgenoemde groeide op een Platte tonderzwam (*Ganoderma lipsiense*) en werd aanvankelijk foutief benoemd als de zeer zeldzame Viersporige urnkorstzwam (*Sistotrema hispanicum*). Gelukkig had Hermien Wassink ook materiaal verzameld en wees op de aanwezigheid van cystiden met olieachtige inhoud. Na enig zoeken in het aangelegde herbariummateriaal vonden ook wij enkele cystiden. Wanneer je de cystiden mist zijn er weinig, zeg maar geen, andere kenmerken die je behoeden voor een foutieve determinatie van deze viersporige urnkorstzwammen. De meeste Urnkorstzwammen hebben 6 tot 8-sporige basidia. In Eriksson et al (1984) en Bernicchia & Gorjón (2010) wordt alleen gewezen op de gelijkenis met de Sneeuwwitte urnkorstzwam (*Sistotrema coroniferum*). Laatstgenoemde heeft ook gloecystiden, maar onderscheidt zich door de aanwezigheid van 6 tot 8-sporige basidia en de kleinere sporen. Bij Agaricales is bekend dat minder sterigmen per basidium vaak leidt tot grotere sporen. Dergelijke taxa worden niet op soortniveau onderscheiden, maar wel op variëteit of forma-niveau. Kortom een leuk vraagstuk voor moleculair onderzoek. Het totaal in Schipborg kwam op 26 soorten

Na een hapje en drankje bij café De Drentsche Aa konden we tevreden naar huis met nog voor vele dagen na-werk. Uiteindelijk telt de lijst 160 soorten. Het was een fijn weekend met prachtig weer en waardevolle vriendschappen.

Figuur 8. Een droge zandkop tussen veenputten, Schipborg. (Foto: Roeland Enzlin)

Literatuur

Arnolds, E. & Enzlin, R. 2006. Over de volledigheid en representativiteit van de paddenstoelenkartering in Drenthe. *Coolia* 49(3): 125-134.

Bernicchia, A. & Gorjón, S.P. 2010. Corticiaceae s.l. *Fungi Europaei* no.12. Ed. Candusso, Alassio.

Eriksson, J., Hjortstam, K. & Ryvarden, L. 1984. The Corticiaceae of North Europe. Volume 7. Fungiflora, Oslo.

<http://www.compendiumvoordeleefomgeving.nl> (kies Ruimte > landschap > Nationale Landschappen > Drentsche Aa).

<http://www.drentscheaa.nl>

Neuzen tussen de bessenstruiken op zoek naar *Godronia uberiformis* (Marian Jagers)

Op zaterdagmorgen beproefden we ons geluk in “De Burgvallen” bij Gasteren, een terrein dat voornamelijk bestaat uit natte graslandjes en elzenbosjes. Terwijl het door het lang uitblijven van regen elders inmiddels gortdroog was geworden en de schimmels het massaal lieten afweten, was de bodem in het elzenbos nog vochtig tot nat. De eerste bosanemoontjes, muskuskruid en goudveil stonden in bloei en om ons heen was een vrolijk gekwetter van vogelgeluiden te horen. De in grote hoeveelheid aanwezige bessenstruiken wekten gelijk mijn belangstelling. Aan de nog levende stengels zaten de eerste verse bladeren die de typische, naar “cassis” ruikende, geur afgaven. Dat was een goed teken. De bladeren waren van *Ribes nigrum*, Zwarte bes. Vervolgens zocht ik naar afgestorven stengels van het voorgaande jaar waarbij de voorkeur uit ging naar de nog niet uitgedroogde stengels vlak boven de grond. Al spoedig kwam er een eerste stekelige stengel in beeld.

De “stekels” op de normaal gladde stengel van de bes worden gevormd door de ascomyeet *Godronia uberiformis* en door het imperfecte stadium ervan (anamorph), zie Figuur 9. In 2009 werd de soort voor het eerst in Nederland gemeld maar sindsdien heb ik *G. uberiformis* tot het einde van het voorjaar 2009 (en ook in 2010) diverse malen in dergelijke biotopen gevonden, steeds op *Ribes nigrum*. Vermoedelijk is de soort op plaatsen waar de Zwarte bes groeit eerder onbekend dan zeer zeldzaam. Toen duidelijk werd dat *G. uberiformis* in het elzenbos van de “De Burgvallen” voorkwam, werd hij door andere mensen uit onze groep ook elders in het bos gevonden en ook in een bosje dat wat later op de dag doorzocht werd kwam de soort voor. *Godronia uberiformis* vormt olijfkleurige, (donker) bruinige bolvormige, aan de bovenzijde afgeplatte vruchtlichamen tot een kleine 2 mm diameter. De vruchtlichamen van de anamorph zijn slechts een fractie groter maar wel smaller, kegelvormig. Beide soorten komen voort uit een stroma dat door de schors heen breekt. Eerst verschijnt de anamorph, wat later verschijnt ook de teleomorph. De vruchtlichamen kunnen aan het onderste deel van de stengel massaal aanwezig zijn. *Godronia ribis* (Fr.) Seaver, die ook op bessenstruiken groeit, heeft mogelijk een voorkeur voor *Ribes rubrum*, Rode bes. Volgens Stip Helleman, die beide soorten kent, heeft *G. ribis* een opengespreid komvormig vruchtlichaam met een geel hymenium. Ook de anamorph van *G. ribis*, *Fuckelia ribis* (Fr.) Bonorden is anders van vorm, meer rond en beige tot roodbruin van kleur. Een afbeelding van beide soorten is te vinden op Stip z’n website, <http://www.helotiales.nl>.

Korte beschrijving van *Godronia uberiformis* J.W. Groves

Vruchtlichamen dicht opeen groeiend, zowel in groepjes als solitair; rondachtig, bovenzijde afgeplat met een opstaande of naar binnen gerolde rand, diameter 0,5–1,7 mm, hoogte $\pm$ 0,5–2 mm, donker olijfkleurig bruin tot zwart, naar de rand geel/groener; buitenzijde geheel bedekt met grove vezels, bij ouderdom vanaf de bovenzijde iets verkalend, bovenzijde jonge vruchtlichamen vertonen hele kleine ronde openingen, bij oudere vruchtlichamen zijn die openingen tot $\pm$ 0,5 mm; steel kort en breed en voor het grootste gedeelte verzonken in de schors; hymenium glad, grijsig; vruchtlichamen in vochtige toestand wasachtig, in opgedroogde toestand leerachtig.

Sporen kleurloos, glad, draadvormig, recht tot iets gebogen, $55\text{--}100 \times 1,5\text{--}2,7 \mu\text{m}$, tot $7 \times$ gesepteerd; asci 8-sporig, inoperculaat, ascustop amyloïd, $90\text{--}160 \times 6,3\text{--}9,5 \mu\text{m}$; parafysen kleurloos, draadvormig, gesepteerd, vertakt of onvertakt, tot zeker $165 \mu\text{m}$ lang en $\pm 2 \mu\text{m}$ in diameter met ronde, soms wat opgezwollen top. Excipulum taaivlezig, bestaande uit langwerpige, donkergele en heldergele gekleurde hyfen die zowel geïncrusteerd als glad kunnen zijn.

Figuur 9. *Godronia uberiformis* (de meer urnachtige vormen) op dode tak van Zwarte bes, *Ribes nigrum*, te samen met de *Topospora anamorph* (de smalle, kegelachtige vormen) (foto: Marian Jagers).

Korte beschrijving van *Topospora uberiformis* (Fr.) Fr.

Vruchtlichamen in groepjes of solitair groeiend, cilindrisch tot flesvormig, 0,3–0,5 mm diameter, 0,6–1,1 mm hoog, donkerbruin tot zwart, de top doorschijnend met een kleine opening aan de bovenzijde. Vruchtlichamen in vochtige toestand wasachtig, in opgedroogde toestand leerachtig. In vochtige toestand stroomt uit de opening een witte conidiënmassa. Conidiënsporen: kleurloos, langwerpig tot iets gekromd en naar de punt toe versmallend, $3 \times$ gesepteerd, $17\text{--}24 \times 2,6\text{--}3,8 \mu\text{m}$.

Substraat: dode takken van *Ribes*. In Nederland tot nu toe alleen op *Ribes nigrum*, Zwarte bes.

Met dank aan Stip Helleman voor zijn hulp bij het determineren van *Godronia uberiformis* in 2009 en het geven van enkele aanwijzingen bij het schrijven van deze tekst.

Literatuur

- Breitenbach, J. & Kränzlin, F. 1984. Pilze der Schweiz. Band 1: Ascomyceten, Verlag Mykologia, Luzern. *Godronia ribis*. p.180.
- Ellis, M.B. & Ellis, J.P. 1997. Microfungi on Land Plants 2nd edn. Richmond Publishing: blz. 225.
- Groves, J.W. 1965. Canadian journal of botany. Vol. 43: pp. 1246–1247.
- Hansen, L. & Knudsen, H. 2000. Nordic macromycetes vol. 1. Copenhagen: p. 148–150.

